

Maliye Politikalarının Belirlenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Muhammet DURDU*

ÖZ

Sivil toplum kuruluşu, kanuni düzenlemeler çerçevesinde gönüllülük esasına dayalı olarak, kendi kaynaklarına sahip, devletten özerk ve devlet ile toplum arasında örgütlü bir yapılanma olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının maliye politikaları üzerindeki rolü tartışılacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının batılı kökenlerine değinilmeyecek, Türkiye tarihi ve günümüz Türkiye'si çerçevesinde sivil toplum kuruluşları ve maliye politikalarına etkisi incelenecektir.

Çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının kavramsal çerçevesi çizilmiş, Türkiye tarihindeki sivil toplum yapılanmaları incelenmiş ve sivil toplum kuruluşlarının maliye politikaları üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Maliye politikaları 20. yüzyılda ortaya çıkmış gibi görünse de, geçmişte de günümüzdeki kadar karmaşık olmamak üzere, maliye politikalarının varlığından söz edilmiştir. Özellikle Osmanlı tarihi açısından sivil toplum yapılanmalarının maliye politikalarına olumlu etkilerinden bahsedilmiş ve günümüzde finansman sorunu yaşayan modern devlet maliyelerinin, bu sorunu çözüme adına Osmanlı sivil toplum yapılanmasından esinlenebileceği belirtilmiştir.

Günümüzde, Türkiye'de sivil toplum yapılanmalarının maliye politikaları üzerinde ciddi etkileri olduğu görülmektedir. Sivil toplum yapılanmaları siyasi iktidarı etkilemek için çeşitli yollara başvurabilmektedirler. Kamuda çalışan personelleri temsil eden sendikaların zam görüşmelerinde hükümet üzerinde ciddi etkileri olabilmekte ve enflasyon oranlarının çok üzerinde zam alabilmektedirler. TOBB, TÜSİAD gibi iktisadi sivil toplum kuruluşları çeşitli yöntemlerle maliye politikaları üzerinde doğrudan etki sahibi olabilmektedirler. Siyasilerin geldikleri toplum kesimleri birer sivil toplum yapılanması olarak kendi aralarından çıkan siyasileri etkileyerek maliye politikalarını etkileyebilmektedirler. Son olarak, dolaylı sivil toplum olarak bilinen ve geniş halk kitlelerini kapsayan sivil toplum yapılanmalarının da son dönemde maliye politikalarında etkili oldukları müşahade edilmiştir.

Yönetişim kavramının ortaya çıkışı sivil toplumun devlet politikaları üzerindeki etkisini artırmıştır. Yönetişim kavramı çerçevesinde, devlet politikalarının belirlenmesinde, kamu sektörü-özel sektör- sivil toplum kuruluşları eşit görülebilmektedir. Ancak maliye politikaları açısından kamu sektörünü –yani siyasileri- ön plana çıkarmak gerekmektedir. Zira toplumun yalnızca belli bir kesimini temsil eden sivil toplum yapılanmaları maliye politikaları üzerinde çok etkili olursa, sivil toplum kuruluşunun temsil ettiği kesime rant kayması kaçınılmaz olur. Ayrıca sivil toplum yapılanmalarının toplumun tamamına karşı sorumlu olmadığı unutulmamalıdır. Bu sebeple maliye politikalarının belirlenmesinde toplumun tamamına karşı sorumluluğu olan siyasilerin ön planda olması gerekir.

Anahtar kelimeler: sivil toplum, maliye politikası, yönetim

The Role of Civil Society Organizations in Determination of Fiscal Policies

ABSTRACT

Civil society is within the framework of legal regulations, on a voluntary basis, their own resources, autonomous from the state and between state and society, defined as an organized structure. This study will discuss the role of civil society in fiscal policy. Civil society will not be called to the western origin, the effect of non-governmental and fiscal policies will be examined in the framework of Turkey's history and today's Turkey.

In this study, drawn conceptual framework of the civil society, çivil society structure has been studied in Turkish history, and the impact on civil society in fiscal policy are discussed. Although fiscal policy emerged in the 20th century, but not as complex as in the today, fiscal policy exist in the past. Especially in terms of Ottoman history, It is mentioned the positive impact of civil society structuring on fiscal policy and state finances which is faced with the problem of financing today suggested to be inspired by the Ottoman civil society organization.

Today, it is seen civil society structuring are serious impact on financial policies in Turkey. Civil society can resorted to various means to influence the political power structures. The union representing public employees serious impact on the government at the time of negotiation and may be able to take a lot of time on inflation. TOBB, TÜSİAD economic civil society organizations are able to have such a direct impact on fiscal policy in various ways. Politicians come to their communities as part of a civil society organization can affect its fiscal policy by influencing the politicians among them. Finally, it is known as indirect civil society and the public at large, including the structuring of civil society have also been observed to be effective at the end of the fiscal period.

The emergence of the concept of governance has increased the impact of government policies on civil society. Within the framework of the concept of governance, in determining the state policy, public sector-private sector-civil society can be

* Araş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-4912-4410, mdurdu@konya.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 06.05.2016; Makalenin Kabul Tarihi: 26.02.2018

considered equal. However, the public sector in terms of fiscal policy must remove foreground. Because of the profound effect on society if only represent a certain segment of civil society structures that fiscal policies, annuity cutting shifts represent civil society is inevitable. It also should be noted that civil society structuring is not responsible to the whole society. This is why the determination of fiscal policy must be at the forefront of political responsibility with society as a whole.

Keywords: civil society, fiscal policy, governance

Giriş

Sivil toplum kuruluşu(STK) kavramı son zamanlarda giderek artan bir öneme sahip olarak görülmektedir. Demokrasi ile birlikte iç içe olan bu kavram, devletlerin meşruiyetlerini sağlamak içinde kullanılmaktadır. STK kavramının batı kaynaklı olduğu bilinmekle beraber, Türkiye tarihinde de, adı o dönemde STK olmasa da, STK'nın niteliklerini taşıyan birçok kurum bulunmaktadır.

Temsili demokrasinin yönetimde katılımı yeterince sağlayamaması sonucu yeni arayışlara girilmiştir. Bu noktada, demokrasinin seçim dışında da katılımı öngören modellerinin yanında yönetim kavramı da ortaya atılmıştır. Yönetim anlayışı gereği kamu yönetiminde özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının etkili olması beklenmektedir. Günümüz kamu yönetimi anlayışında, maliye politikalarının belirlenmesi ve uygulanması esnasında STK'lara ciddi roller düşmektedir.

Maliye politikası kavramı klasik liberalizm doktrinin iflas ettiği 1929 krizinden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak bundan evvelki zamanlarda da, günümüzdeki kadar karmaşık olmamakla beraber, maliye politikası uygulamaları görülmektedir. Bu noktada, çalışmada, Osmanlı'nın en önemli kurulu olan Divan-ı Hümayun'da maliye politikalarının görüldüğü belirtilmiştir.

Çalışmada, STK'ların batılı kökenlerine değinilmeyecektir. Türkiye'deki ve Türkiye tarihindeki sivil toplum yapılanmaları modern ölçütler çerçevesinde değerlendirilip maliye politikaları üzerinde etkileri tartışılacaktır. Bu sebeple çalışmanın ilk bölümünde STK'nın kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacak, ikinci bölümünde Türkiye tarihindeki sivil toplum yapılanmaları araştırılacaktır. Son bölümde ise Türkiye tarihi çerçevesinde ve günümüzde sivil toplumun maliye politikalarına etkisi incelenecektir.

1. Sivil Toplum Kuruluşu(STK) Kavramı

Sivil toplum kuruluşu(STK), kanuni düzenlemeler çerçevesinde gönüllülük esasına dayalı olarak, kendi kaynaklarına sahip, devletten özerk ve devlet ile toplum arasında örgütlü bir yapılanma olarak tanımlanmaktadır (Buluş, 2009, s. 23). STK'ların devletin dışında olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu durum STK'ların devletin karşısında olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. STK'lar devletten bağımsızdır ancak devletle birlikte vardır (Akınar Gönenç, 2001, s. 41). Devletler sivil toplum kuruluşlarını kendi politikalarının içerisine dâhil etmiştir (Şahin & Uysal, 2007, s. 3).

Sivil toplum kuruluşları ile alakalı “çıkarcı grubu” ve “baskı grubu” kavramları da kafaları karıştırabilmektedir. Çıkarcı grubu, aralarında menfaat birliği olan insanlar tarafından oluşturulmuş, bu menfaat birliğinin farkında olmayan, iktidarı etkilemek için örgütlü bir yapıya sahip olmayan topluluğu ifade eder. Bu grupların siyaseti etkileme çabasına girmesiyle baskı grubu olduğu belirtilmektedir (Çağlar, 1997, s. 279, 280). Baskı grupları, siyasi iktidarı etkileme amacıyla bir araya gelmiş birden fazla kişinin oluşturduğu, demokrasi için vazgeçilmez olan topluluklardır (Kitapçioğlu, 2013, s. 358). Baskı gruplarının esas amacının siyaseti etkilemek olduğu ön plana çıkarken, STK'larda gönüllülük ve hükümet dışılık vasıfları ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında genel hatları itibarıyla baskı grupları ile sivil toplum kuruluşları arasında esasa müteallik bir fark bulunmamaktadır. Bu sebeple baskı grupları ile STK ifadelerinin birbiri yerine kullanılabildiği görülmektedir (Kitapçioğlu, 2013, s. 384).

Baskı grupları ile ilgili olarak dolaylı baskı grubu teriminin öğretide geçtiği görülmektedir. Bu tür baskı grupları çok büyük kitleleri kapsamakla beraber seçimden seçime varlık göstermektedirler. Bunlar ülke gündeminde pek var olmamakla beraber seçim sonuçlarının belirleyici unsuru olabilirler. Köylüler ve sendika aracılığı olmayan memurlar bunlara örnek verilebilir (Kuzu, 1985, s. 76). Dolaylı baskı gruplarının da bir tür sivil toplum yapılanması olduğunun kabulü gerekir. Zira yapılan açıklamalarla özerk oldukları ve aralarında, bilinçsiz olsa da, bir tür ortak amaç olduğu anlaşılmaktadır.

STK'ların devletten bağımsız olması en temel özelliği olarak görülmektedir. Ancak diğer taraftan, günümüzde STK'ların en büyük gelir kaynağı devletten aldıkları yardımlardır. Bu yardımlar STK'ların bağımsızlıklarını tehdit etmekle beraber başka zararlara da yol açabilmektedir (Şahin & Uysal, 2007, s. 2). Devletten yardım almaları, sivil toplum kuruluşlarını devleti denetleme yönünden zaafa uğratabilir. Ayrıca

STK'lar temel görevi olan toplum yararına çalışmak yerine rant peşinde koşan kurumlar haline de dönüştürebilir (Şahin & Uysal, 2007, s. 7). Yine, devletin sivil toplum örgütlerine yardım etmesi, özel kesim tarafından sivil topluma yapılan yardımları azaltacağı belirtilmiştir (Brooks, 2000, s. 216). Bu sebeple STK'lara yapılan devlet yardımlarında kontrol elden bırakılmamalıdır. Ayrıca yardım yapılırken bütün STK'ların toplum yararına çalışmadığı gerçeği unutulmamalıdır (Şahin & Uysal, 2007, s. 11). STK'ların devletten yardım almasını, sivil toplumun gelişiminin önündeki en büyük engel olarak gören anlayışlar da mevcuttur (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 261). Devletten alınan yardımları bu denli dışlamak ise doğru değildir. Zira devletten gelen yardımlar olmasa sivil toplum örgütlerinin toplum içerisindeki etkinliğinin büyük ölçüde azalacağı unutulmamalıdır. Bu sebeple, yukarıda belirtildiği gibi, kontrollü olmak şartıyla, sivil toplum kuruluşlarının devletten yardım almasını sivil toplum oluşumuna engel olarak telakki etmemek gerekir.

Devletlerin bazı sivil toplum yapılanmalarına “kamu yararına çalışan kuruluş” statüsü vermesi sivil toplumun önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu sebeple sivil toplum yapılanmalarının bu statüyü amaç edinmemeleri gerektiği savunulmaktadır (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 279). Ancak devlet tarafından bir STK'ya bu statünün verilmesi STK'nın etki alanını artırabilmektedir. Bu sebeple bu uygulamayı yanlış görmemek gerekir. Buradaki tehlikenin, hükümetin bu yetkiyi toplumsal yarar için değil, siyasal mülhazazalarla kullanması olduğu anlaşılmaktadır. Demokratik bir yönetimde çoğunluğun iktidarda olduğu düşünülürse, çoğunluğun görüşüne uygun STK'ların “kamu yararına çalışan kuruluş” statüsünde desteklenmesi bu STK'lar ve toplum için zarar değil fayda getirecektir. Bu konudaki esas problem, hükümete yakın STK'ların desteklenmesi değil hükümete karşıt görüşlü olup kamu yararına çalıştığı bilinen STK'ların dışlanmasıdır. Bu tür STK'ların da kanunlar çerçevesinde gerekli destekleri sağlayabilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde “kamu yararına çalışan” kurum uygulamasının demokrasinin ve sivil toplumun çoğulculuk ilkesine aykırı olduğu açıktır.

Günümüzde, toplum içerisinde, STK'lar ciddi roller üstlenmektedir. Bunlardan biri, merkezi ve mahalli idarelerin tespit edemeyecekleri toplumsal problemleri tespit etme ve çözüme kavuşturma noktasında üstlendikleri roldür (Okutan, 2008, s. 93). Toplumun devleti denetlemesi noktasında STK'lara ciddi görevler düşmektedir (Ertugay, 2013, s. 63). Toplumdaki grupların düşüncelerini iktidara iletmek, iktidarın düşüncelerini de topluma aktarmak noktasında sivil toplum kuruluşları görev icra etmektedir (Çağlar, 1997, s. 288). Bu şekilde ciddi roller üstlenmesi sebebiyle devlet kurumları sivil toplum kuruluşlarını koruma altına alarak ortak çalışma yoluna gitmektedirler. Bu sayede devletin tek başına çözümleyemeyeceği toplumsal sorunlar çözüme kavuşturulabilmektedir (Okutan, 2008, s. 105).

Birçok örgütlenmiş sosyal yapının sivil toplum yapılanması olarak kabul edilip edilmeyeceği tereddüt oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının diğer sosyal gruplardan ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler toplumsal örgütlenmelerin sivil toplum yapılanması olup olmadığı konusunda ipucu oluşturabilir (Akpınar Gönenç, 2001, s. 43):

- STK'lar özel amaçlarla değil de kamusal amaçlarla ilgilenirler. Bazen bu amaçlar tüm kamunun yararına olmaz. Ancak burada önemli olan tek bir kişinin değil toplum içerisinde belli özelliklere sahip kişilerin amaçlarıyla ilgilenilmesidir.
- STK'lar devlet ile ilişki halindedir. Hatta devletten maddi yardım dahi sağlayabilir. Ancak sivil toplum kuruluşları asla devleti ele geçirmeye çalışmaz. STK'ların devlet ile ilişkisi nüfuz alanını artırmakla alakalıdır.
- STK'lar siyasal yapıyı denetlemeye yönelik faaliyette bulunurlar.
- STK'ların bir diğer özelliği çoğulculuktur. Bu anlamda tek bir sivil toplum örgütü değil birbirinden farklı birçok sivil toplum örgütü bulunur. Bütün sivil toplum kuruluşlarının tek bir amaca hizmet etmesi sivil toplumun ruhu ile bağdaşmaz. Zira sivil toplum kuruluşları, toplum içerisindeki farklılıkları bünyesinde barındırır.
- STK'lar ekonomik toplumu da içine alır. Fakat ekonomik amaçları olmayan topluluklarda sivil toplum kuruluşu olabilir. Genellikle etkili sivil toplum kuruluşlarının ekonomik amaçlı olması bu durumu değiştirmez. Türkiye örneğinden gidersek TOBB, TÜSİAD, işçi sendikaları, memur sendikaları gibi güçlü sivil toplum kuruluşlarının temelinde ekonomik amaç yatmaktadır. Ancak bu durum sivil toplumun

ekonomik amaçlı topluluklardan ibaret olduğu anlamına gelmez. Bu anlamda çok farklı nitelikte sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır.

2. Sivil Toplumun Türkiye Tarihindeki Gelişimi

Sivil toplum kuruluşu kavramının ortaya çıkışının Batı Avrupa'ya özgü olarak 12. yüzyıla dayandığı söylenmektedir (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 80). Hatta bu kavramı Aristoteles'e kadar götürülenler de mevcuttur (Kaypak, 2012, s. 36). Bu çalışmada sivil toplum kavramının batılı kökenlerine değinilmeyecektir. Konumuzla ve günümüz Türkiye'sindeki sivil toplum yapılanmaları ile ilgili olduğu için sivil toplumun Osmanlı'daki kökenleri ve devletin mali politikaları üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Zira Avrupa tarihinde sivil toplumun gelişimi ve devletin mali politikaları üzerindeki etkisi ayrı bir araştırma konusu olabilecek kapasitede görünmektedir.

Esasında Osmanlı'da batılı anlamda bir sivil toplum yapılanmasının varlığından bahsedilemez (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 83). Belki Tanzimat hareketleriyle birlikte devletin son döneminde, her kesimde olduğu gibi, sivil toplum alanında da Avrupa'daki şekliyle oluşumların meydana çıktığını söylemek mümkündür. Ancak klasik Osmanlı'da bu şekilde bir sivil topluma ihtiyaç olmamıştır. Zira Batı'dakinin aksine Osmanlı'da toplum ile devlet arasında bir çatışma değil bir uzlaşma ve uyuşma söz konusudur. Nitekim günümüzün ifadesiyle, Osmanlı Devleti'nin resmi ideolojisi olan İslam Şeriatı, toplumun dinamiklerini de belirleyen temel bir unsurdur. Klasik Osmanlı'da gayrimüslim kesimlerin dahi Devlet'in uygulamış olduğu İslam Şeriatı esaslı yönetimden memnun olduğu bilinmektedir. Yine Batı'dakinin aksine, Osmanlı'da, özerk şehirlerde, özel mülk sayesinde gelişen ayrıcalıklı bir kesim olmaması da batılı anlamıyla sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkışını engellemiştir (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 83). Ayrıca Osmanlı'da medrese eğitimi gören kesimin istihdam edildiği tek yerin devlet olması ve bireysellik yerine kolektifliğe önem verilmesi sebepleriyle, devlet daha çok güçlenmiş ve farklı düşüncelere sahip sivil toplum kuruluşlarının oluşması engellenmiştir (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 86, 87). Bu sebeplerle, Osmanlı'da kendine özgü bir sivil toplum yapısı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı'daki sivil toplum kuruluşları merkezi otorite ile barışık, hatta merkezi otoritenin birer sacayağı niteliğindediler (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 88). Osmanlıdaki sivil toplum örgütlerinin genellikle devlete bağımlı olduğu ve bu sebeple sivil toplum örgütü vasıflarında ciddi şüpheler bulunduğu düşünülebilir. Ancak günümüzdeki demokratik devletlerde bulunan sivil toplum örgütlerinin bile merkezi otorite ile yakın bağlarının bulunduğu bilinmektedir. Eğer merkezi otorite ile yakın bağların bulunması veya merkezi otoriteden yardım alınması toplulukların sivil toplum olma özelliğini ortadan kaldırıyorsa, günümüz demokratik devletlerinde dahi, bazı küçük ve marjinal örgütlenmeler dışında, sivil toplumun bulunmadığını kabul etmek gerekir. Zira gelişmiş demokratik ülkelerde sivil topluma yapılan maddi devlet yardımı, diğer ülkelerden çok daha fazladır (Şahin & Uysal, 2007, s. 4).

Osmanlıdaki sivil toplum oluşumlarından ilki millet sistemidir. Millet sistemi inanca dayalı her bir azınlığa devlet içinde varlık hakkı tanıyarak, örgütlenme ve topluluk oluşturma imkânı sağlamıştır. Bu yönüyle millet sisteminin bir sivil toplum oluşumu olduğu kabul edilmektedir. Ancak icra ettiği idari ve eğitim hizmetleri ve milletin başındaki kişinin merkeze bağlı olması sebebiyle günümüz sivil toplum anlayışına tam olarak uymadığı düşünülmüştür (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 91). Milletin başındaki kişinin merkeze bağlı olması, sivil toplumun özerkliğine gölge düşürdüğü kabul edilebilir. Ancak icra ettikleri kamu hizmetleri sivil toplum özelliği ile çatışmamaktadır. Aksine sivil toplumun bir özelliği de kamu hizmetlerini gönüllülük esasına göre icra edebilmesidir. İcra ettikleri hizmet, devletin idaresine yönelik hizmetler olsa dahi bu kabul değişmemelidir. Nitekim günümüzde devletin resmi organları olan yerel yönetimleri dahi, sivil toplum kuruluşu olarak gören anlayışlar mevcuttur (Kaypak, 2012, s. 40, 41). Bu sebeplerle millet sistemini Osmanlı'da sivil toplum oluşumuna en uygun yapılanma olarak kabul edenler vardır (Akpinar Gönenç, 2001, s. 67). Sonuç olarak Osmanlı'daki millet sistemi, çağının çok ilerisinde çoğulculuğa sahip bir sivil toplum yapılanması olarak kabul edilmelidir.

Osmanlı'daki vakıf sistemi, bir diğer önemli sivil toplum yapılanması olarak dikkat çekmektedir. Vakıflar, özel ve kamu kesimi dışında kalan, sosyal hizmetleri ve dayanışmayı amaçlayan, kar amacı gütmeyen özerk sosyal gruplar olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sivil niteliği baskın kamusal hizmet icra eden yapılanmalar oldukları belirtilmektedir (Buluş, 2009, s. 26). Osmanlı'da vakıfların çok çeşitli kamu

hizmetleri gördükleri anlaşılmaktadır. Bunlara örnek olarak; temizlik, zabıta, yangın söndürme, sağlık, eğitim, barınma, imar, bayındırlık ve hatta finansman kaynağı olma hizmetleri verilebilir (Buluş, 2009, s. 28-31). Bu hizmetlerin çoğu devletin yerine getirmesi gereken faaliyetler olmasına rağmen vakıf sistemi sayesinde devletin kasasından hiç para çıkmadan yerine getirilebilmiştir (Dağ, 2014, s. 5).

Refah devleti anlayışının, devletin finansman sağlayamaması ve refah problemlerini halledememesi sebebiyle çökmesi sonucu, bazı kamu hizmetlerinin özel kesimlerce yerine getirilmesi anlayışı günümüzde giderek güçlenmektedir. Bu noktada Osmanlı vakıflarından alınacak dersler olduğu ifade edilmektedir (Buluş, 2009, s. 23). Osmanlı vakıfları kendi gelir kaynaklarına sahip olmaları sebebiyle, mali özerklik açısından sivil toplum kuruluşu sayılma ayrıcalığını günümüz sivil toplum kuruluşlarından daha fazla hak etmektedir. Ancak bu durum Osmanlı vakıflarının tamamıyla merkezden bağımsız oldukları anlamına gelmemelidir. Zira büyük vakıfların çoğunluğu askeri denilen devlet memurlarınca kurulmaktadır (Buluş, 2009, s. 24). Ayrıca merkezin “nezaret” adı altında vakıfları denetleme yetkisi bulunmaktadır. Ancak yine de vakıfların devletten ayrı bir kuruluş oldukları kabul edilmektedir. (Akpınar Gönenç, 2001, s. 64, 65).

Esnaf ve sanatkârlar ile merkezi idare arasında köprü işlevi gören loncalar, Osmanlı’da bir diğer tür sivil toplum yapılanması olarak göze çarpmaktadır. Lonca teşkilatlarını Osmanlı’nın en önemli sivil toplum kuruluşu olarak görenler vardır (Dağ, 2014, s. 6). Loncaların başı olan kişiler, lonca üyeleri tarafından seçilmekle birlikte, bunun onaylanması merkezi yönetimin takdirinde olmuştur. Ayrıca loncalar merkezi idarenin yereldeki temsilcileri olarak da görülmüştür. Bu sebeplerle loncaların da özerklik noktasındaki eleştirilerden kurtulamadıkları görülür (Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum, 1994, s. 91). Ancak Kayseri ve Saraybosna örneklerinde olduğu gibi bazı loncalar, vergi muafiyetleri ve şehre asker alınmaması gibi ayrıcalıklar elde edecek kadar merkezi idare karşısında güçlenebilmişlerdir (Akpınar Gönenç, 2001, s. 62). Bu durum loncaların tamamıyla devlet tahakkümünde olmadığını kanıtlamaktadır. Osmanlı toplumu içerisinde loncaların; üretim kapasitesini artırmak, işçileri korumak, kalifiye eleman yetiştirmek, iş ve ticaret ahlakını denetlemek gibi görevler üstlendikleri görülmektedir (Dağ, 2014, s. 6). Üstlendikleri görevler açısından da loncaların sivil toplum yapılanması olma özelliği ön plana çıkmaktadır.

Bir başka sivil toplum oluşumu olarak ulemanın, Osmanlı’da eğitim faaliyetlerinde ve vergi toplama konusunda kamuya yönelik görevleri bulunmaktadır (Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum, 1994, s. 92). Osmanlı’da din kurumu ve ulema zayıf bir sivil toplum yapılanması olarak görülür. Nitekim Osmanlı’da devlet ile din birbiri ile tamamen kaynaşmıştır ve din görevlilerinin zirvesinde bulunan kazaskerler ve şeyhülislam sultan tarafından atanmaktadır. Ayrıca ulemanın rejimin meşruiyetini tanıdığı sürece Osmanlı’da var olabileceği düşünülmüştür (Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum, 1994, s. 92). Ancak bu görüşü olduğu gibi onaylamak zor görünmektedir. Zira Osmanlı’da yapılacak tüm işler için “fetva” adıyla ulemanın onayının olması zorunludur. Yapılacak bir işin şeriate uygun olup olmadığını bu şekilde belirlemek ulemanın görevidir. Şeriate uygun olmayan bir işin yapılması ise söz konusu olmaz. Şeriat hükümleri padişah iradesinden daha üstündür. Bu anlamda padişahların yapmak istedikleri bazı işleri şer’i fetva alamadıkları için yapamadıkları ve bazı padişahların ulema fetvasıyla hâl edildiğini düşündüğümüzde, Osmanlı’da dinin devletten değil bilakis devletin dinden meşruiyet sağladığı anlaşılmaktadır. Dine uygunluğu denetleyen ulemanın da, özellikle örfi hukuk noktasında, din etrafında oluşmuş çok güçlü bir sivil toplum yapılanması olduğunun kabulü gerekmektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenen ayanlar, Osmanlı’da özellikle son dönemlerinde ciddi güç kazanan bir oluşum olarak göze çarpmaktadır. Tımar sisteminin bozulmasıyla ortaya çıkan ayanlar, halk tarafından seçilmişler ve merkez tarafından verilen bazı kamu görevlerini yerine getirmişlerdir (Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum, 1994, s. 93). Merkezin iradesi dışında ortaya çıkan bir oluşum olması ve halk tarafından seçilmeleri bunları sivil toplum kuruluşu özellikleri açısından güçlü kılmaktadır. Ancak merkez iradesine aykırı hareket ettikleri zaman ortadan kaldırılmaları sebebiyle batıdaki feodal beyler kadar özerk oldukları da söylenemez (Çaha, Osmanlı’da Sivil Toplum, 1994, s. 93). Ancak ayanların feodal beylerle ciddi farkları bulunmaktadır. Feodal beylerin daha çok siyasi bağımsızlık peşinde koştukları bilinmektedir. Buna mukabil ayanlar devlete daha sadık kalarak gerektiğinde padişahın yanında savaşmışlardır. Bu durumda sivil toplum anlayışına daha uygundur. Buna ek olarak, Sened-i İttifak, ayanların merkezi otoritenin yetkilerini kendi lehlerine sınırladıkları bir belge olarak ayanların gücünü kanıtlamaktadır (Akpınar Gönenç, 2001, s. 69).

Osmanlı'da 19. yüzyıldan itibaren, yukarıda bahsedilen devlet-toplum birliği bozulmaya başlamıştır. Klasik dönemde devlet de toplum da Ehli Sünnet itikadına dayalı İslam Şeriatı etrafında birleşmişken, 19. yüzyıldan sonra devletin bürokratik elitlerin etkisinin altına girmesiyle İslam Şeriatına bağlılık anlayışından sapmalar olmuş, bu durumda devlet ile toplumun arasını açmıştır (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 94). Bu noktadan sonra, Osmanlı'da da batılı anlamda sivil toplumun oluşumunun başladığı söylenebilir. Geçmişini korumak isteyen ulema ve ayan yapılanmalarının yanında, özel ekonominin gelişmesiyle ortaya çıkan bankerler ve diğer ekonomik gruplar bu dönemde Osmanlı'daki sivil toplumun gücünü göstermektedir (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 95). Ayrıca birey kavramının ortaya çıkması da batılı anlamıyla sivil toplumun oluşumunu tetiklemiştir (Akpınar Gönenç, 2001, s. 75). Bu dönemde ortaya çıkan 1808 Sened-i İttifak, 1838 Gülhane Hatt-ı Humayunu, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 ilk Osmanlı Anayasası ve Parlamentosu sivil toplum kuruluşlarının lehine olarak padişahı sınırlandırmıştır. Ancak devlet yönetiminde baskın olmaya başlayan bürokratik elit kesimin zaman zaman padişahları aratan baskıcı tutumları, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini yavaşlatmıştır (Çaha, Osmanlı'da Sivil Toplum, 1994, s. 96). Bu kesim, devlet yönetimini 2. Meşrutiyetten sonra tamamen ele geçirmişlerdir.

Osmanlı'nın klasik dönemindeki sivil toplum yapılanmalarının yanında, Tanzimat döneminin de etkisiyle Cumhuriyet devri zengin bir sivil toplum yapılanmasını devralmıştır. Ancak Tanzimat dönemiyle devletin yönetimini ele geçiren bürokratik elit grup, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da toplum üzerindeki baskısını sürdürmüştür (Çaha, 1995, s. 101). Resmi ideolojinin halkın büyük kesimi ile çatışması ve halkın uzun süren savaşlar sebebiyle yıpranmış olması sonucu sivil toplum büyük ölçüde etkisini yitirmiştir. 1923-1950 yılları arasında tek sivil toplum örgütü olarak görülen kurum halk evleri olmuştur (Çaha, 1995, s. 107). Ancak tamamen resmi ideolojinin tahakkümünde olan, farklı bir anlayış içerisinde bulunması mümkün olmayan halk evlerini sivil toplum yapılanması kabul etmek, oldukça zordur. Zira yukarıda belirtilen sivil toplumun gereklerinden olan çoğulculuk şartı halk evlerinde yerine getirilmemiştir. 1930'lu yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan yoğun devletçilik politikası da Osmanlı'daki lonca benzeri yapılanmaların ortaya çıkışını Cumhuriyet devri açısından geciktirmiştir. Bu dönemde toplum üzerinde uygulanan bu baskılar sonucu bazı sivil toplum kuruluşları 1980 sonrası döneme kadar varlık gösterememiştir (Çaha, 1995, s. 113).

Bu dönemle ilgili şu hususu belirtmek gerekir ki, sivil toplum devlet eliyle oluşturulabilecek bir şey değildir (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 281). Sivil toplumun oluşturulmasında devlete düşen, toplumdaki farklılıkları tanıyıp bunlara yaşama alanı sunmaktır. Toplumdaki farklılıkları bastırmak hem sivil toplumun çoğulculuk anlayışına terstir hem de sivil toplumun oluşumunun önünde büyük bir engeldir.

1950 yılından itibaren STK'lar üzerindeki baskıların kısmen kaldırıldığı müşahede edilmiştir. Buna bağlı olarak STK sayılarında bir artış olmuştur. Ancak yine de, önceki dönem kadar olmasa da, bu dönemde de devletin, özellikle işçi sendikaları özelinde, sivil toplumu tamamen serbest bırakmak istemediği görülür (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 268). Dönemin belirli bir kısmından sonra Devletin, ekonomide liberal politikaların terk ederek devletçi politikalara yönelmesi de sivil toplumun gelişimini yavaşlatan bir unsur olmuştur (Kanca, 2012, s. 61). Her şeye rağmen bu dönemde sivil toplumun toprak altından filizlerini çıkarmaya başladığı kabul edilebilir. Bundan sonra yapılan askeri müdahalelerin gelişmekte olan sivil toplumun denetim altına alınmasının bir aracı olduğu belirtilmiştir (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 268).

1961 Anayasası dönemine, sivil toplumun oluşumuna gerekli altyapıyı sağlayan özgürlüklerin kabulü ile başlanmıştır (Akpınar Gönenç, 2001, s. 112). Ancak bu özgürlükler o dönemde fazlasıyla kötüye kullanılmış ve 70'li yıllarda iki kez anayasa değişikliği yapılarak devletin otoritesi özgürlükler aleyhine güçlendirilmiştir. Buna rağmen bu dönemde bazı gençlik birliklerinin oluşmaya başladığı ve taleplerini ileri sürdüğü görülmektedir (Kitapçoğlu, 2013, s. 361). Genel olarak 1961 Anayasası döneminde, baskıcı tutumlarla gücü kaybettirilen sivil toplum henüz ortaya çıkacak kadar toparlanamamıştır. Zira Türkiye'de demokratik bir sivil toplumun gelişmesi, baskıcı tutumdan kurtulmaya ve devletin toplumun temel dinamiklerinde bulunan farklılıkları bir zenginlik olarak görmesine bağlı bulunmaktadır (Aslan, Türkiye'de Sivil Toplum, 2010, s. 261). Son olarak, sivil toplumun gelişiminin bir işareti olarak, günümüzde çok güçlü bir iktisadi sivil toplum yapılanması olan TÜSİAD'ın 1961 Anayasası döneminde kurulduğunu belirtmek gerekmektedir (Emini, 2013, s. 49).

1982 Anayasası döneminde, yapılan Anayasa her ne kadar otoriter nitelikler taşısa da, sivil toplum uzun yıllar yer altında güçlendiği için gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu durumun oluşmasında 1982 Anayasası'nın yapılmasından sonra Başbakan olan, liberal ve özgürlükçü görüşleri ağır basan Turgut Özal'ın da etkisi olduğu savunulabilir. Nitekim 1980'li yıllarda önceki dönemlere nazaran daha ılımlı bir atmosferin bulunduğu belirtilmiştir. 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yasaklar kaldırılarak sivil toplum kuruluşlarının önü açılmıştır ve bundan sonra sivil toplum kavramı halk içerisinde de kullanılmaya başlanmıştır. (Akpınar Gönenç, 2001, s. 117).

1990'lı yıllar sivil toplumun Türkiye'de geliştiği yıllar olarak kabul edilmektedir (Akpınar Gönenç, 2001, s. 122). Bu gelişim batılı anlamda sivil toplumun gelişimi olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar Osmanlı'dan kalan sivil toplum anlayışının da baskı dönemlerinin ardından yeniden canlanmaya başladığı görülse de esas gelişim batılı demokratik devletlerde bulunan sivil toplum yapılanmalarıyla benzer bir gelişimdir. Bu anlamda Türkiye'de yaklaşık son 30 yılda sivil toplum alanında yaşanan gelişmelerin ülkenin demokrasi gelişimine ciddi katkı sağladığı savunulabilir. Sonuç olarak günümüzde, Türkiye'de çok çeşitli alanlarda sivil toplum yapılanmalarının olduğu görülür. Bunlara işçiler, işverenler, çiftçiler, meslek kuruluşları, hayır kuruluşları, milli kuruluşlar gibi örnekler vermek mümkündür (Kitapçıoğlu, 2013, s. 366, 367).

Son dönemde ulus devlet anlayışının yok olmaya başlaması ve küreselleşme hareketleri sonucu uluslararası sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Çeşitli amaçlarla görünüm kazanan bu kuruluşlar sivil toplumun günümüzde ne kadar güçlendiğine bir delil oluşturmaktadır.

3. Maliye Politikalarının Belirlenmesinde Sivil Toplumun Rolü

Maliye politikası, devletin ekonomik ve sosyal amaçlarını gerçekleştirebilmek için ekonomiye yaptığı müdahalelerin toplamıdır (Pehlivan, 2015, s. 286). Maliye politikası 1929 Büyük İktisat Krizi sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Bundan evvel dünyada devlet-iktisat ikileminde liberalizm ideolojisi hâkimdir. Buna göre devlet ekonomiye müdahale etmemeli ve mali açıdan küçük bir yapıda olmalıdır (Pehlivan, 2015, s. 284).

Maliye politikası son yıllarda giderek artan bir öneme sahiptir. Nitekim özellikle gelişmiş ülkelerde kamu ekonomilerinin büyüklüğü artmış durumdadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkeleri arasında, toplam kamu ekonomisi büyüklüğünün gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %30 ile %70 arasında değişebilmektedir (Bilici, 2015, s. 210). Bu rakam kamu ekonomisinde karar verme sürecinin önemini de artırmaktadır. Nitekim böylesine büyük bir oran ile maliye politikaları, toplum içerisinde çok ciddi etkiler yapabilir.

Osmanlı döneminde günümüz kadar gelişkin olmasa da maliye politikalarının varlığından söz edilebilir. Nitekim Devletin en önemli kurulu olan Divan-ı Hümayun'da devletin mali işleri ile ilgili görüşmeler yapılmaktadır (Mumcu, 1986, s. 111). Osmanlı döneminin maliye politikaları üzerinde vakıfların ciddi etkileri bulunmaktadır. Günümüzde devlet tarafından yapılması beklenen birçok sosyal harcama vakıflar tarafından yapılmaktadır (Akkuş, 2009, s. 116). Gerçi o dönemde refah devleti anlayışından bahsedilemeyeceği için, vakıflar tarafından yerine getirilen bu hizmetlerin devlet maliyesi açısından hiç dikkate alınmadığı, dolayısıyla karar alma sürecine etki etmediği düşünülebilir. Ancak topluma yönelik olan bu hizmetlerin vakıflar tarafından yerine getirilmesi, sosyal hizmetler konusunda karar alma yetkisinin de tamamen sivil topluma ait olduğu anlamına gelir. Osmanlı'da, özellikle büyük vakıfların çoğunluğu, askeriler denilen devlet memurlarınca oluşturulmaktadır (Buluş, 2009, s. 24). Bu durumda devlet memurlarının sosyal harcama yapan vakıflarda da birinci dereceden söz sahibi olduğunu göstermektedir. Yine de devlet memurluğu sıfatıyla vakıfta bulunmadıkları için, sivil toplumun mali ve sosyal politikalar konusundaki karar alma sürecinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Osmanlı'da sivil topluma yönelik çeşitli vergi muafiyetleri de müşahade edilmiştir. Ahi dervişlerinin yol kenarındaki boş arazileri ziraata açmaları ve yoldan geçenlerin ihtiyaçlarını karşılamaları karşılığında çeşitli vergi muafiyetleri aldıkları belirtilmiştir (Akkuş, 2009, s. 118). Yine Kayseri ve Saraybosna loncaları, vergi muafiyetleri elde etmişlerdir (Akpınar Gönenç, 2001, s. 62) Şüphesiz bu muafiyetler merkezi otorite veya onun yereldeki temsilcileri ile yapılan müzakereler sonucu alınmıştır. Bu durum Osmanlı'da maliye politikalarının belirlenmesinde sivil toplum yapılanmalarının etkilerini göstermektedir. Bu örnekler dışında,

Osmanlı'da maliye politikalarının merkezdeki Divan-ı Hümayun'da belirlendiği görülmektedir (Mumcu, 1986, s. 111).

Cumhuriyetin ilk yıllarında maliye politikalarının belirlenmesi amacıyla 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede yeni kurulan Cumhuriyetin iktisadi problemleri belirlenmeye çalışılmış ve çözüm üretilmesi amaçlanmıştır. Kongrenin amaçlarından biri de tüccar, çiftçi, sanayici gibi iktisadi alandaki sivil toplumun problemlerinin belirlenmesi olmuştur (Akgül Yılmaz, 2009, s. 299). Bu sebeple kongreye içerisinde tüccar, sanayici, çiftçi ve işçilerden oluşmak üzere 1135 delege katılmıştır (Varlı & Koraltürk, 2010, s. 132). Kongre amaçları ve katılımcıları itibarıyla, ülkenin maliye politikalarının devlet-sivil toplum işbirliği etrafında çözümlenebilmesi hususunda önemli bir misal teşkil etmiştir. Ayrıca kongrede alınan "Tüm işgücüne sendika hakkı tanınacaktır" kararı, ekonomi alanında sivil toplumun geliştirileceği izlenimi vermektedir (Özçelik & Tuncer, 2007, s. 256). Yine benzer şekilde "Ticarete ait vergilerde ticaret odalarına danışılması" esasının benimsenmesi de sivil topluma önem verileceği izlenimi oluşturmaktaydı (Akgül Yılmaz, 2009, s. 302). Ancak zaman ilerledikçe durum böyle olmamıştır. Maliye politikaları büyük oranda devlet tarafından belirlenmiş, sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki etkisi son derece sınırlı olmuştur (Aslan & Gül, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları, 2004, s. 90). Bu durumu, yıllar boyu süren savaşlar sonucu halkın fakir düşmesi sebebiyle iktisadi sivil toplum kuruluşlarının zaten olmayışına bağlamak da mümkündür. Ancak tek etken bu değildir. Zira İzmir İktisat Kongresi benzeri bir kongre uzun yıllar hiç yapılmamış ve İzmir İktisat Kongresinde verilen sendika kurma hakkı 1930'larda kaldırılmıştır (Varlı & Koraltürk, 2010, s. 135). Bu dönemden sonra devlet destekli bir iktisat kongresinin düzenlenmesi için 1980 döneminin sonrasını beklemek gerekmiştir (Karagöl, 2013). Devleti yöneten kesimin maliye politikalarını belirlerken sivil toplumu dikkate almaması 1948 yılında hükümetten bağımsız olarak tacir ve sanayicilerin katılımıyla düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi ile tepki çekmiştir. Uzun yıllardır devletçilik politikasıyla piyasada tek hâkim olarak devleti isteyen siyasete karşı Türkiye İktisat Kongresi, özel kesimin taleplerinin yok sayılmamasını istemiştir. Hatta bu kongrede geleceğe dönük mali politika önerilerinde dahi bulunulmuştur. (Tuna, 2002, s. 289).

İlki 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi 1981 yılından itibaren yeniden düzenlenmeye başlamıştır. 2013 yılına kadar toplamda beşincisi düzenlenen İzmir İktisat Kongresi Devletin makroekonomik sorunlarının tartışıldığı ve çözüm arandığı toplantılar olmuştur (Karagöl, 2013). Bu toplantılara katılım oranı da son toplantıda son derece yükselerek 4.409'u bulmuştur (NTV, 2013). Bu toplantılar sayesinde, Devlet'in uzun vadeli mali politikaları üzerinde sivil toplum kuruluşlarının ciddi etkisi olmaktadır. Zira bu toplantılar, siyasileri ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getiren bir yapıdadır.

1950 yılında geniş halk kitleleri devletten sosyal ve ekonomik hakları talep edebilme yoluyla mali politikalara etki etme fırsatını elde etmişlerdir (Kanca, 2012, s. 48). Ayrıca Demokrat Parti'nin programında özerk üniversite, özgün sendika, grev hakkı, özgür meslek kuruluşları, toplantı ve gösteri yürüyüşü, protesto özgürlüğü, özgür basın, bağımsız bir yargı gibi vurguların olması, mali politikalar açısından sivil toplumun doğrudan etkili olacağı izlenimini vermektedir (Kanca, 2012, s. 50). Bunlardan da önemlisi iktidara gelen Demokrat Parti'nin programındaki 7. maddedir (Demokrat Parti, 1949):

"MADDE 7 — Umumî hayata her bakımından muvazenesi ve abenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasî partiler kurulmasını, yani sadece siyasî sahada teşkilâtlanmış olmayı kâfi görmüyoruz; milletimizin iktisadî ve içtimai sahalarında da suratle teşkilâtlanması ve daha şuurlu bir birlik tecellisi için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimai ve iktisadî maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz."

Bu madde ile, devletin toplumdaki farklılıkları tanıyacağı ve hatta oluşumuna destek vereceği ifade edilmektedir. Parti programının bu maddesi demokratik devletlerde olduğu gibi, o dönemde Türkiye'de de, maliye politikalarının oluşumunda STK'ların ciddi katkısı olacağı beklentisi oluşturmaktadır. 1954 yılına kadar vaat edilen politikalar uygulanmaya çalışılmış ancak serbest ekonomiye geçilmesiyle zayıf olan ülke ekonomisinin uluslararası arenada rekabet edememesi sonucu finansman problemleri ortaya çıkmıştır. 1954 yılından sonra özel ekonomiye ve dolayısıyla sivil topluma verilen öncelik değişmeye başlamış, 1958 yılındaki Ekonomik İstikrar Programı ile Devlet daha müdahaleci bir hale gelmiştir. Buna rağmen ekonomik problemler halledilememiş ve dönem askeri darbe ile kapanmıştır. Sonuç olarak her şeye rağmen, Demokrat Parti döneminde devletin küçültülmesi ve özel sektörün büyütülmesi hedeflerine

kısmen ulaşıldığı belirtilmektedir (Kanca, 2012, s. 60, 61). Özel sektörün büyümesi ile birlikte, ekonomi alanındaki sivil toplum kuruluşlarının da önü açılmıştır. Nitekim günümüzde çok önemli bir iktisadi sivil toplum yapılanması olan TOBB bu dönemde kurulmuştur (Aslan & Gül, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları, 2004, s. 96).

1961 Anayasası dönemine, sivil toplumun oluşumuna gerekli altyapıyı sağlayan özgürlüklerin kabulü ile başlanmıştır (Akpınar Gönenç, 2001, s. 112). Ancak bu özgürlükler o dönemde fazlasıyla kötüye kullanılmış ve 70'li yıllarda iki kez anayasa değişikliği yapılarak devletin otoritesi özgürlükler aleyhine güçlendirilmiştir. Sivil toplumun maliye politikalarına etkisi bu dönemde TBMM aracılığıyla olmuştur. Milletvekilleri kendi bölgelerine ilişkin mali içerikli önergelerin bu dönemde çok fazla olduğu belirtilmiştir. Bu duruma milletvekillerinin kendi bölgelerindeki sivil toplum yapılanmalarının etkileri sebep olmuştur (Kuzu, 1985, s. 134).

Günümüzde, demokratik bir devlette, maliye politikalarının belirlenmesinde dört aktör bulunmaktadır. Bunlar; siyasi partiler, bürokratlar, seçmenler ve baskı gruplarıdır (Bilici, 2015, s. 10). Yukarıda baskı grupları ile STK'ların genel özellikleri ile benzedikleri belirtilmiştir. Hatta bu iki kavram birbirleri yerine kullanılabilir. Bu sebeple sivil toplum kuruluşlarının demokratik devletlerde maliye politikalarının belirlenmesinde önemli etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Parlamenter sistemlerde sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yönetime katılımın kimi zaman siyasi parti aracılığıyla katılmadan daha etkili olabildiği belirtilmiştir (Göksu & Bilgiç, 2003, s. 52).

Öğretide kamu yönetiminde karar alma sürecinde en önemli unsurun seçilmiş siyasi unsurlar olduğu belirtilmektedir. Siyasi unsurlar yanında bürokratların; karşı tarafta ise seçmenler, sivil toplum kuruluşları ve medyanın bulunduğu belirtilmektedir. Bunlara ek olarak, küreselleşme ile birlikte uluslararası kuruluşlarında devlet siyasetlerinin belirlenmesinde etkili oldukları belirtilmiştir (Özer M. A., 2015, s. 14). Nitekim geçmiş dönemde, Türkiye'de, IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarıyla, IMF'nin maliye politikalarının belirlenmesinde ciddi söz sahibi olduğu görülmüştür (NTV, 2009). Uluslararası örgütlerin maliye politikasına müdahalesi, genelde devletlerin rızasına muhalif olarak olmaktadır. Bunu engellemenin yolu ise güçlü bir mali yapıya sahip olmaktır.

Sivil örgütlerin kamu yönetiminde karar alma sürecine dâhil olması ile ilgili olarak "yönetişim" kavramı ön plana çıkmaktadır. Yönetişim kavramı ile kamu yönetimine devletin yanında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımının da gerektiği vurgulanmaktadır (Özer M. , 2006, s. 62). Yönetişim anlayışında kamu sektörü, özel sektör ve gönüllü organizasyonların eşit olduğu kabul edilmektedir (Özer M. , 2006, s. 69). Dünya'da, günümüzde yönetişim anlayışı ciddi bir kabul görmekte ve desteklenmektedir. Nitekim Dünya Bankası da yönetişim ilkelerinin uygulanmasını kredi ve yardımlardan yararlanılabilmesi için şart koşmaktadır (Kalfa & Ataay, 2008, s. 233). Maliye politikasının belirlenmesinde kamu sektörünü, özel sektörü ve gönüllü organizasyonları eşit kabul etmemek gerekir. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi, STK'lar toplumun genelinin yararına değil belirli grupların yararına çalışmaktadır. Maliye politikalarının belirlenmesinde STK'lara kamu sektörü ile eşit güç vermek güçlü STK'lara sahip kesimlerin toplumun kaynaklarını kendi yararına kullanmasına sebebiyet verebilir. Örneğin, işçi sendikalarının istekleri yönünde zam alması, genel fiyatların artışına sebep olabilir (Sakal, 1998, s. 217). Elbette sivil toplumun görüşünün alınması da, özellikle günümüzde sivil toplumun birçok sosyal kamu hizmeti gördüğü düşünüldüğünde, maliye politikalarının belirlenmesinde çok önemlidir. Ancak nihai kararlar siyasi sorumluluğa sahip siyasiler tarafından hür olarak verilmelidir. Yeri gelmişken, STK'ların siyasi bir sorumluluğundan bahsedilemez. Belki kendi iç yönetimlerinde bir sorumluluk sistemleri bulunabilir ancak bu durum toplumun geneline karşı bir sorumluluk değildir. Eğer STK'larında maliye politikalarının belirlenmesi sürecinde siyasiler kadar etkili olması sağlanırsa, topluma karşı sorumsuz bir kesimin toplum adına karar almasına sebep olunur. Bu durumun ise demokrasiye aykırı olduğu belirtilmektedir (Göksu & Bilgiç, 2003, s. 61). Belki devletin diğer politikalarında –mesela eğitim gibi- STK'ların kamu sektörü kadar söz sahibi olması toplum adına faydalıdır. Ancak maliye politikalarında böyle bir durumun toplumun bir kısmına haksız yere rant kaymasına sebebiyet vermesi kuvvetle muhtemeldir. Buna çözüm olarak farklı kesimleri temsil eden STK'larında kendi aralarında rekabet etmesi gösterilmektedir. Ancak bu seferde siyasal iktidar üzerindeki etki kuvvetleri azalacaktır (Sakal, 1998, s. 217, 218). Bütün bunlara rağmen maliye politikalarının belirlenmesinde sivil toplum kuruluşları karar mekanizmalarını etkileyebilmeli ve denetleyebilmelidir.

Tamamıyla devlete -yani bürokrasiye ve siyasilere- karar verme sürecinin havale edilmesi, bürokrasinin hantal yapısı sebebiyle olumlu sonuçlar vermeyecektir (Özer M. A., 2015, s. 22). Bu sebeplerle, maliye politikası içerisinde esas aktör olarak siyasiler kabul edilmeli, sivil toplum kuruluşları ise karar alma sürecine etki edebilen bir konumda bulunmalıdır. (Özer M. A., 2015, s. 23).

Öğretide yönetim kavramı yanında, yönetim kavramı ile ilişkili olarak birde “yeni kamu yönetimi anlayışı” teriminden bahsedilmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışının ortaya çıkışı 1970-80’li yıllarda meydana gelen refah devleti krizine dayanmaktadır (Karaçor & Oltulu, 2011, s. 405). Yeni kamu yönetimi anlayışıyla; vatandaşlara karşı daha şeffaf ve isteklerine duyarsız olmayan, performansı dikkate alan, karar alma süreçlerine vatandaşları da dâhil eden bir kamu yönetimi beklenmektedir (Karaçor & Oltulu, 2011, s. 406). Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte sivil toplumun daha etkin hale getirilmesi de amaçlanmaktadır (Karaçor & Oltulu, 2011, s. 408). Yeni kamu yönetimi anlayışının temel dinamiklerinin yönetim ilkeleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kamu yönetiminde bu şekilde sivil toplum kuruluşlarına öncelik veren anlayışların çoğalması, sivil toplum kuruluşlarının siyasal karar alma sürecini etkileyebilme şansını artıracaktır.

Sivil toplum kuruluşlarının özellikle sosyal amaçlı kamu hizmetlerinde fiilen yer alması, bazı açılardan eleştiri konusu da olabilmektedir. Bu eleştirilere göre, sosyal kamu hizmetleri devletin sorumluluğunda olan hizmetlerdir. Bu hizmetler devlete karşı vatandaşın birer hakkı olarak görülmektedir. Bu hakkın vatandaştan alınarak, onu sivil toplum örgütlerinden gelecek “lütuf”lara mahkûm etmek adil sonuçlar doğurmayacaktır (Özdemir, 2004, s. 145). Bu kaygıların ve endişelerin önüne geçebilmek için, sosyal kamu hizmetleri alanında sivil toplumu doğrudan sorumluluk sahibi yapmamak gerekir. Bu alanda temel sorumluluk sahibi yine devlet olmalı, sivil toplum örgütlerine de yardımcı rolünde görevler verilmelidir. Bu sayede devletin yapacağı birçok hizmet devlete yük olmadan STK’lar aracılığıyla yerine getirilebilecektir (Şenkal, 2003, s. 121). Öğretide bu tür STK’lar için “Kar Gütmeyen Kuruluşlar” tabiri kullanılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde kar gütmeyen kuruluşlara sosyal kamu hizmetlerinin gördürülmesi ile ilgili kanuni düzenlemelerin dahi yapıldığı belirtilmektedir (Özdemir, 2004, s. 135). Türkiye’de ise 1986 yılında çıkarılan 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulması hedeflenmiştir. Bu vakıfların mütevelli heyetlerinde bürokratların yanında sivil vatandaşların da bulunduğu görülmektedir. Bu vakıflar aracılığıyla devletin kâr gütmeyen kuruluşlara yönelik önemli bir desteğinden söz edilebilir. Ancak bu vakıfların sosyal yardım amacıyla kullandıkları kaynakları, bir kamu fonu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’ndan sağlamanın ve kanunla kurulmasının sivil toplum kuruluşu olma hususiyetine aykırı olduğu belirtilmelidir.

Baskı gruplarının –ve bunun yanında STK’ların- karar alma mekanizmalarını etkilemek için çeşitli yöntemleri bulunmaktadır (Sakal, 1998, s. 216):

- Sivil toplum kesimi ilk olarak siyasal karar almaya yetkili makamları ikna etme yoluna giderek karar alma sürecini etkileyebilirler. Dünya genelinde bu sistem lobicilik(lobby) çalışmaları olarak bilinmektedir (Kitapçioğlu, 2013, s. 382, 383). Günümüzde Türkiye’de memurların ve kamu işçilerin yıllık maaş zammı oranları toplu iş sözleşmeleri ile belirlenmektedir. Toplu iş sözleşmelerinin bir tarafı hükümet diğer tarafı ise sendikalardan müteşekkildir. 2015 yılında yapılan toplu iş sözleşmeleri görüşmelerinde kamuda çalışan işçilerin toplam %11.3 oranında zam alması kararlaştırılmıştır (Habertürk, 2015). Aynı yıl enflasyon oranının %8.81 olduğu düşünülürse (NTV, 2015’in enflasyonu belli oldu, 2016), kamuda çalışan işçiler adına, sendikaların hükümeti, ikna yoluyla, ciddi oranda etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu zam oranları da, Ülkenin maliye politikalarına doğrudan etki etmektedir.

- Sivil toplum örgütleri, özellikle seçimlerde desteklemeyecekleri yönünde, tehdit yolu ile siyasal partileri etkileme yoluna gidebilmektedirler.

- STK’lar mali olanaklarını kullanarak da maliye politikaları konusundaki siyasal karar alma sürecine etki edebilirler. STK’lar mali imkânlarını kullanarak; seçimler esnasında bir siyasal partiyi destekleyip etkileri altına alabilecekleri gibi, rüşvet yolunu da kullanabilirler. Rüşvet konusunda açık bir örneğe rastlamak pek tabii mümkün değildir. Rastlansa bile, bunun bir ceza soruşturması esnasında olacağı da doğaldır. Ancak yine de STK’ların siyasal karar alma sürecine etki etmek için bu yolu kullandıkları belirtilmektedir (Sakal, 1998, s. 225).

- STK'lar, taleplerini yerine getirmeyen siyasi idareye karşı, hükümet politikalarını baltalama yönünde faaliyette bulunarak da etkileme yoluna gidebilirler. Bu duruma maliye açısından bakarsak, konulan bir verginin ödenmesinden kaçınılması yoluyla maliye politikalarına etki edilebilir.

- Fiili eylemler yoluyla da sivil toplum örgütleri maliye politikalarına etki edebilirler. Bunlara örnek olarak; grev, yürüyüş yapma ve gösteri düzenleme verilebilir.

- Sivil toplum yapılanmaları kamuoyu oluşturarak da maliye politikası üzerinde etkilerde bulunabilir. Devlet ile anlaşamadıkları konular hakkında kamuoyunu kendi taraflarına çekerek hükümeti baskı altına alabilirler.

- Son olarak sivil itaatsizlik yolu, sivil toplum yapılanmalarının maliye politikalarına etki etmelerine ciddi bir araç olabilir. Sivil itaatsizlik, devletin açıkça haksız olarak çıkardığı bir kanuna karşı, haksızlığın giderilmesi için tüm kanun yollarının sonuç vermeyeceğinin anlaşılmasından sonra, şiddet kullanmadan, önceden duyurularak ve kanuni sonuçlarına katlanılarak kanunlara aykırı davranılmasıdır (Akbal & Karasoy, 2015, s. 368). Olaya maliye politikalarına etki edebilme açısından bakarsak, STK'lar, haksız olduğunu düşündükleri bir vergiyi ödemeyerek bu verginin kalkmasını talep edebilirler. Ancak vergi ödememe sebebiyle ortaya çıkacak olan idari ve cezai yaptırımlara da razı olurlar.

Sivil toplum kuruluşları buldukları ülkeye göre bu yöntemlerden birini veya birçoğunu tercih edebilmektedir. Ülkelerin siyasal kültürü, anayasal-kurumsal yapısı ve parti sistemleri kullanılacak yöntemleri etkileyebilmektedir (Çağlar, 1997, s. 285). Nitekim diğer devletlerin aksine ABD'de yönetim üzerindeki (lobicilik)lobby faaliyetleri mevzuat düzenlemesine kavuşmuş ve çok gelişmiştir (Kuzu, 1985, s. 116). Dünyanın birçok ülkesinde ve bunun yanında Türkiye'de ise bu işler kamuoyundan gizli yürümektedir.

Günümüzde Türkiye'de STK'ların maliye politikalarını çeşitli yollarla etkileyebildikleri görülebilmektedir. İktisadi bir STK olan TUSİAD'ın hükümetler üzerinde ciddi etkileri olabildiği bilinmektedir. TUSİAD çeşitli yayınlar yaparak maliye politikaları üzerindeki görüşlerini bildirebilmektedir (Kitapçıoğlu, 2013, s. 369). Özellikle iktisadi alanda, kanunların yapım sürecinde TOBB'un önemli etkileri olduğu belirtilmektedir (Aslan & Gül, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları, 2004, s. 97). Yine yukarıda belirtildiği gibi, kamuda çalışan memur ve işçilerin alacağı zamlar toplu sözleşmeler ile belirlenmektedir. Kamuda çalışanlara verilecek olan zamlar ise devletin maliyesini doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple işçi ve memur sendikalarının da mali politikaların belirlenmesinde ciddi roller üstlendiğini belirtmek gerekir.

Siyasi karar alma mekanizmasında karar alma yetkileri bulunan kişilerin meslekleri veya tabi oldukları sivil toplum yapılanmalarının karar alma sürecinde etkili olabildikleri görülmektedir. Bu siyasiler karar alma sürecinde söz sahibi olduktan sonra, önceki hayatları ile ilgili bağlantıları kopmamaktadır. Bu da önceki hayatlarında tabi oldukları kesimin siyasal karar alma sürecinde etkili olmalarına sebep olabilmektedir (Göksu & Bilgiç, 2003, s. 58). Yakın dönemde, Türkiye'de, maliye politikalarının belirlenmesinde bu durumun somut bir örneğine rastlanmıştır. Akademisyen kökenli olan Başbakan Ahmet Davutoğlu, göreve geldikten kısa bir süre sonra başta araştırma görevlileri olmak üzere akademisyenlerin maaşına ciddi bir zam yapılmasını sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2014).

Günümüzde maliye politikalarında karar alma sürecine etki edebilen bir diğer sivil toplum yapılanması olarak dolaylı baskı gruplarından söz edebiliriz. Yukarıda dolaylı baskı gruplarının, halkın büyük kesimini oluşturan topluluklardan oluştuğu ve seçimlerden seçimlere etki gösteren sivil toplum yapılanmaları olduğu belirtilmiştir. 2015 yılında Türkiye'de yapılan iki genel seçimde dolaylı baskı gruplarının ciddi etkileri görülmüştür. 10 yıldan uzun bir süredir iktidarda olan Partinin yeterli çoğunluğu elde edememesi sonucu hükümet kurulamamış ve yeniden seçim kararı alınmıştır. Hükümet uzun zaman sonra seçilememesinin sebeplerini ortadan kaldırmak için ikinci seçim öncesi asgari ücretlilere ve kamuda çalışan personellere ciddi oranlarda zam sözü vermiştir. Bunun yanında kırsal kesime ve gençlere de iktisadi vaatlerde bulunmuştur (Ak Parti, 2015) ve seçimi kazanmıştır. Halkın ciddi bir kesimini oluşturan asgari ücretlilerin, kamuda çalışanların, gençlerin ve kırsal kesimin dolaylı baskı grubu olarak, seçim aracılığıyla ülkenin mali politikalarına etkisi oldukça fazla olmuştur.

Sonuç

Sivil toplum kuruluşu kavramı batı dünyasında gelişmiş ve günümüzde demokrasi ile birlikte tüm dünyayı etkisi altına almış bir mefhum haline gelmiştir. Sivil toplum kavramının batının sosyal, siyasi ve ekonomik tarihinde toplumdaki kaynaklı kökleri bulunmaktadır. Bu çalışmadan sivil toplumun batılı kökenlerine değinilmemiştir. Sivil toplum kavramı Türkiye ve Türkiye tarihi çerçevesinde ele alınmıştır.

Türkiye tarihinin önemli bir dönemini teşkil eden Osmanlı; millet sistemi, vakıflar, loncalar, ulema, ayanlar gibi sivil toplum kuruluşu tanımına belli ölçüde uyan birçok yapılanmaya sahiptir. Tanzimat dönemiyle birlikte batılı fikirlerin Osmanlı'ya girmesi sonucu, batılı sisteme uygun sivil toplum yapılanmaları da müşahade edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar bu yapılanmalar toplum temelinden değil de Avrupa'nın etkisinde olan elit kesim tarafından oluşturulmuş olsa da, sivil toplum alanında bir zenginlik meydana gelmesini sağlamıştır.

Osmanlı döneminde günümüz kadar gelişkin olmasa da mali politikaların varlığından söz edilebilir. Osmanlı'da yukarıda sayılan sivil toplum yapılanmalarının maliye politikaları üzerinde ciddi etkileri görülmüştür. Sivil toplum yapılanmalarına verilen vergi muafiyetleri, sivil toplum yapılanmaları tarafından vergilerin toplanması, sosyal kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi, isyanlar çıkarılarak devlet maliyesindeki aksaklıkların düzeltilmesinin istenmesi sivil toplum yapılanmalarının maliye politikaları üzerindeki etkisini göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın savaşlar sebebiyle yorgun ve fakir düşmesi sivil toplum kuruluşlarının oluşumunu güçleştirmiştir. Bunun yanında, devletin, iktisadi konularda özel sektörü ve sivil toplumu güçlendirme yönündeki gayretlerinde başarı sağlanamadığı görülmüştür. Bu anlamda 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nin 1981 yılına kadar bir daha toplanmadığı ve kararlarının tam olarak uygulanmadığı müşahade edilmiştir. Bu sebeplerle Cumhuriyetin ilk yıllarında ciddi bir sivil toplum yapılanması ve bunların maliye politikalarına etkisi görülmemektedir. 1950 yılından itibaren hürriyet ortamının artması sonucu sivil toplum yapılanmaları artmış, ancak maliye politikalarına etkileri zayıf olmuştur. Zira o dönemde dünyada hâkim olan refah devleti anlayışı sebebiyle, kamu hizmetlerinin uygulanması tamamıyla devletin görevi olarak görülmektedir. 1980 yılından itibaren ise refah devleti anlayışının iflas etmesi sonucu sivil toplumun önemi kavranmış ve maliye politikalarında daha fazla yer alması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ilki 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongreleri 60 yıl aradan sonra tekrar düzenlenmiş, sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmetler konusunda görev alması maliye politikalarının bir parçası haline getirilmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle ülkede özgürlük oranı artmış bunun sonucunda STK sayısında yükselme olmuştur. Yeni yapılan düzenlemelerle mali saydamlık sağlanmaya çalışılmış ve bu sayede STK'ların maliye politikalarını denetlemesi kolaylaşmıştır. Ayrıca yönetim kavramının ortaya çıkışı, STK'ların maliye politikaları üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır.

Türkiye'nin Osmanlı'dan devralmış olduğu sivil toplum kültürünün çok önemli olduğu belirtilmektedir (Dağ, 2014, s. 9). Bu anlamda günümüzde refah devleti anlayışının finansman kaynakları bulamaması sebebiyle iflas etmesinin çareleri Osmanlı'da bulunan sivil toplum yapılanmalarında bulunmaktadır. Türk toplumundaki sosyal yardımlaşma anlayışının güçlü olması bu kültür mirası sayesinde. Türkiye'nin önünde sosyal amaçlı sivil toplum yapılanmaları ortaya çıkarabilmek için tarihi mirasından kaynaklanan büyük fırsatlar vardır. Sosyal amaçlı sivil toplum kuruluşlarının güçlü olması hem devletin maliyesi açısından hem de toplumun refahı açısından kritik öneme sahiptir. Sosyal amaçlı sivil toplum örgütlerinin güçlenmesiyle, devletin maliye politikalarını belirlerken kaynak bulma sorunu da azalacaktır. Zira bazı sosyal kamu harcamaları, devlet üzerinde bir sorumluluk iken, devletin icra etmesine gerek kalmadan bu amaçla kurulan STK'lar tarafından yerine getirilecektir. Bu konuda, devlete karşı ileri sürülen hizmetlerin özel kuruluşlara devrinin bireyleri özel kuruluşlara bağımlı hale getirebileceği ve devlete karşı ileri sürülebilen bazı "hak"ların özel kuruluşlar tarafından verilen birer "lütuf" haline gelebileceği düşünülebilmektedir. Bu noktada nihai sorumluluğun devlette olduğu kabulünden vazgeçilmemelidir. STK'lar tarafından yerine getirilmeyen/getirilemeyen her hizmetin zaten kamunun görevi olduğu kabul edilerek ona karşı "hak" olarak ileri sürülebilmesi gerekmektedir. Türkiye'de, bu konuda 1986 yılında 3294 sayılı Kanun'la kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının güzel bir örnek olabileceği belirtilmelidir. Ancak bu vakıflarda bir kamu fonu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik

Fonu'nun kaynaklarının kullanıldığı müşahede edilmektedir. Bu vakıflarda kullanılan kaynakların daha çok özel nitelikli olması yönünde teşvikler artırılmalıdır.

Kaynakça

- Ak Parti. (2015, Ekim 6). 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi. Ankara, Türkiye.
- Akbal, İ., & Karasoy, H. (2015). Sivil Toplum Kuruluşları ve Karar Alma Sürecine Etkileri. F. Kırışık, & Ö. Önder içinde, *Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme* (s. 351-375). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akgül Yılmaz, G. (2009). Türkiye'de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 297-328.
- Akkuş, Y. (2009). Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz(14. ve 15. Asırlar) . *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 108-140.
- Akpınar Gönenç, A. (2001). *Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*. Ankara: Altıkitap.
- Aktan, C. C., Ay, H., & Çoban, H. (2007). Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları. C. C. Aktan, & D. Dileyici içinde, *Modern Politik İktisat: Kamu Tercibi* (s. 1-22). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı. (2014, Kasım 5). *Akademisyenlere zam Meclis'ten geçti*. Mayıs 3, 2016 tarihinde Anadolu Ajansı: <http://aa.com.tr/tr/egitim/akademisyenlere-zam-meclisten-gecti/104316> adresinden alındı
- Aslan, S. (2010). Türkiye'de Sivil Toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 260-283.
- Aslan, S., & Gül, C. (2004). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 85-100.
- Bilici, N. (2015). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Brooks, A. (2000). Is There a Dark Side to Government Support for Nonprofits? *Public Administration Review*, 211-218.
- Buluş, A. (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21-36.
- Çağlar, Ş. (1997). Baskı Gruplarının Siyasal İktidar Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 279-295.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 79-99.
- Çaha, Ö. (1995). Cumhuriyet Türkiyesinin İlk Yıllarında Sivil Toplum. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 99-113.
- Dağ, A. (2014). Osmanlı Devletinde Sivil Toplum ve Sosyal Hizmetlerin Temel Unsurları. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-10.
- Demokrat Parti. (1949). *Demokrat Parti Tüzük ve Program*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Emini, F. T. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirlemedeki Rolü: TÜSİAD Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43-56.
- Eravcı, H., & Kiremit, İ. (2010). Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler . *Tarih Okulu Dergisi*, 79-93.
- Ertugay, F. (2013). Bir Çelişki ve Gerilim Alanı Olarak İşçi Örgütleri-Devlet İlişkisi ve Sivil Toplum Retoriği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 52-73.
- Göksu, T., & Bilgiç, V. (2003). Baskı Grupları ve Karar Alma Mekanizmalarına Etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 51-66.
- Habertürk. (2015, Haziran 1). *Kamu çalışanlarına 2015 yılında yüzde 6+5 zam yapılacak*. Nisan 30, 2016 tarihinde Habertürk: <http://www.haberturk.com/ekonomi/haberin-var-mi/haber/1085552-kamu-calisanlarina-2015-yilinda-yuzde-65-zam-yapilacak> adresinden alındı
- Kalfa, C., & Ataay, F. (2008). Yönetişim: Toplum Devlet İlişkilerinde Yeni Bir Aşama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 229-240.
- Kanca, O. (2012). 1950-60 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 47-63.
- Karaçor, S., & Oltulu, A. (2011). Demokrasi ve Yönetişim Boyutu ile Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı . *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 403-418.

- Karagöl, E. (2013, Kasım 2). 5. İzmir İktisat Kongresi ve Türkiye. Nisan 29, 2016 tarihinde Sabah: <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/karagol/2013/11/02/5-izmir-iktisat-kongresi-ve-yeni-turkiye-adresinden-alindi>
- Kaypak, Ş. (2012). Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü. *Bülent Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34-57.
- Kitapçıoğlu, T. (2013). Baskı Grupları ve Demokrasi. *TBB Dergisi*, 357-392.
- Kuzu, B. (1985). Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 65-136.
- Mumcu, A. (1986). *Divan-ı Hümayun*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- NTV. (2009, Eylül 30). *Türkiye'nin IMF tarihi*. Mayıs 1, 2016 tarihinde NTV: <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiyenin-imf-tarihi,poS0dWOHYE--i8iBnG2tWQ> adresinden alındı
- NTV. (2013, Kasım 2). *NTV*. Mayıs 3, 2016 tarihinde 5. İzmir İktisat Kongresi sona erdi: http://www.ntv.com.tr/ekonomi/5-izmir-iktisat-kongresi-sona-erdi,YAV4hxbDf0msZ0jygAETCA?_ref=infinite adresinden alındı
- NTV. (2016, Ocak 4). *2015'in enflasyonu belli oldu*. Nisan 30, 2016 tarihinde NTV: <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/2015inenflasyonu-belli-oldu,bEfC5mqbpkaEWzaeXXAuHQ> adresinden alındı
- Okutan, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 91-109.
- Özaydın, M. M. (2013). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 74-91.
- Özçelik, Ö., & Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 253-266.
- Özdemir, S. (2004). "Kar Gütmeyen Kuruluşlar"(KKG) ve Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Artan Rolü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(48), 129-161.
- Özer, A. (1996). Baskı Gruplarının Gelişimi, Sınıflandırılması ve Faaliyetleri. *Ankara Barosu Dergisi*, 532-539.
- Özer, M. (2006). Yönetişim Üzerine Notlar. *Sayıştay Dergisi*, 59-89.
- Özer, M. A. (2015). Sosyal Politikaların Belirlenmesinde Karar Verme Süreci ve Bilgi Teknolojilerinin Etkisi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8-35.
- Palabıyık, H. (2004). Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar. *Amme İdaresi Dergisi*, 63-85.
- Pehlivan, O. (2015). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Basım Yayın ve Dağıtım.
- Sakal, M. (1998). Siyasal Karar Alma Sürecinde Rol Alan Aktörler ve Roller. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 211-229.
- Şahin, M., & Uysal, Ö. (2007). Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Finansmanı Üzerine Bir Tartışma. *Maliye Dergisi*, 1-13.
- Şenkal, A. (2003). Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(45), 97-123.
- Tuna, S. (2002). 1948 Türkiye İktisat Kongresinde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 289-321.
- Usta, S., & Akıncı, A. (2012). Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 83-98.
- Varlı, A., & Koraltürk, M. (2010). 2.Meşrutiyetten Erken Cumhuriyete Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi. *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 127-142.
- Yenişafak. (2014, Eylül 11). *Dünyanın en cömert 3. ülkesi Türkiye*. Mayıs 5, 2016 tarihinde Yenişafak: <http://www.yenisafak.com/politika/dunyanin-en-comert-3-ulkesi-turkiye-684117> adresinden alındı